

Власова О.Б.,  
викладач кафедри  
музичного мистецтва

### ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОКУС-ГРУП У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Входження України у світовий освітній простір вимагає створення нової системи вищої освіти, орієнтованої на пошуки нових підходів до підготовки фахівців. Цей процес супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці навчально-виховних процесів у ВНЗ.

Оскільки підготовка грамотного спеціаліста неможлива без опанування ним педагогічними технологіями, сучасному викладачу необхідно орієнтуватися у широкому спектрі інноваційних освітніх технологій та використовувати їх у своїй педагогічній діяльності.

Поняття "педагогічна технологія" відоме з 20-х років ХХ ст., зустрічається у працях А. Ухтомського, С. Шацького, В. Бехтерева, І. Павлова і має два основних трактування:

– як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять;

– як уміння оперувати навчальним і лабораторним обладнанням, використовувати наочні посібники.

Сутність поняття досліджували Т. Ільїна, С. Шаповаленко, Л. Прессман, Д. Чернілевський, О. Філатов, І. Лернер, В. Беспалько, М. Кларін, В. Бухвалов, М. Сибірська, Б. Горячов, В. Гузєєв, А. Кушнір, В. Монахов, Г. Селевко, М. Чошанов, В. Євдокимов, І. Прокопенко, В. Паламарчук, С. Сисоєва, О. Пехота, Т. Назарова та інші.

У зарубіжній педагогічній теорії та практиці проблема педагогічних технологій представлена в дослідженнях таких учених, як М. Кларк, Ф. Персиваль, Г. Веллінгтон, П. Мітчел, М. Вульман, С. Сполдінг, С. Ведемейер, Р. Томаста ін.

Теоретичні та практичні аспекти інноваційних педагогічних технологій організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах розглядалися в дослідженнях О. Гохберг, О. Євдокимова, І. Козловської, А. Слободенюка, інноваційні технології професійної підготовки майбутніх учителів розкриті в роботах І. Богданової.

**Метою** статті є розгляд можливостей застосування педагогічної технології фокус-груп у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Підготовка сучасного педагога початкової школи, яка тісно пов'язана з процесами реформування освіти, вимагає від майбутнього фахівця швидкого та адекватного реагування, швидкого засвоєння та

впровадження у власну діяльність інноваційних педагогічних технологій, посилення індивідуально-творчого розвитку та самоосвіти.

Під педагогічними інноваційними технологіями розуміється якісно нова сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, яка приносить суттєві зміни у результат педагогічного процесу. Важливою проблемою педагогічної технології є забезпечення цілісного педагогічного впливу, зорієнтованого не на окремі якості особистості, а на структуру особистості в цілому.

Таким чином, традиційні підходи, які полягали у трансляції системи знань, умінь та навичок і визначалися змістом професійної педагогічної освіти, поступаються місцем формуванню у майбутніх учителів початкової школи мотивації до самостійної освіти, особистісного самовдосконалення, активізації життєвої позиції та вихованню особистісних та професійно важливих якостей, які дозволять подолати протиріччя між реальними можливостями системи освіти та вимогами до неї, які постійно змінюються [8].

Використання методу фокус-група, що є досить поширеним у зарубіжній практиці, має не лише навчальний, але й дослідницький характер, що важливо у підготовці сучасного вчителя початкової школи, який повинен уміти вирішувати практичні завдання в реальних педагогічних ситуаціях.

Робота у фокус-групі передбачає неформалізоване інтерв'ю, поєднане з елементами групової дискусії, проведене не з індивідуальними респондентами, а з групою в 5-7 осіб.

Організаційна роль викладача полягає в: призначенні з числа студентів "модератора" й "аналітика" фокус-групи (у випадку малої кількості студентів у групі викладач бере ці ролі на себе); відпрацюванні навичок ведення групової дискусії; перевірці окремих теоретичних положень; формулюванні завдань, створенні можливості вільного тлумачення проблемної ситуації, яку буде вирішувати фокус-група.

Викладачем створюється реальна педагогічна ситуація, яка підвищує мотивацію не лише модератора й аналітика, але й респондентів фокус-групи, у ролі яких виступають студенти конкретної групи.

У процесі роботи модератора, аналітика й викладача з'являється можливість реально оцінити отримані студентами теоретичні знання й практичні навички.

Процедура традиційної фокус-групи в основній частині зводиться до постановки запитань модератором та відповідей учасників групи. Тому можна стверджувати, що *питання* є базовим методичним прийомом фокус-груп.

Перед тим, як проаналізувати обсяг різноманітних класифікацій *запитань* та їх послідовностей, розглянемо базові принципи побудови ефективних запитань, запропоновані Р. Крюгером [1].

1. Рекомендується ставити запитання у *розмовному стилі*. Формулювання запитання має бути доцільним, ясним, зручним та простим. Дуже важливо, щоб мова була зрозумілою для аудиторії.

2. Ефективне запитання *зрозуміле, стисле й виправдане*. Одним з критеріїв ясності запитання є його одномірність.

3. Необхідне загальне *обговорення списку запитань*. Яким би досвідченим не був дослідник, групове складання запитань завжди більш ефективне, ніж одиночне.

4. Розробка ефективних запитань *вимагає певного часу*. Стратегічний план має пройти кілька попередніх обговорень, спочатку всередині групи модераторів, а потім з іншими членами групи. Необхідно передбачити достатню кількість часу на складання запитань та плану проведення заняття за технологією фокус-групи.

5. Якщо на поставлене запитання були отримані цікаві та інформативні відповіді – це означає, що для запитань були підібрані та використані "правильні" слова.

Крім цих вимог, до базових принципів деякі автори відносять ряд вивчачок, не пов'язаних з формулюваннями самих запитань.

**Уміння слухати.** Цей принцип виділяється М. Дібас [2] як необхідна умова успішності будь-якої фокус-групи. Щоб навчитися правильно слухати, необхідно володіти гарною інтуїцією, рефлексією й високою уважністю до того, що відбувається.

Успіх проведення практичного заняття за методом фокус-групи залежить як від майстерності модератора, так і від ефективності самих запитань. Модератор створює необхідний для групової діяльності клімат, а на думку Р. Крюгера, "якість відповідей напряму залежить від якості запитань". Він виділяє ряд важливих особливостей "гарних" запитань для фокус-груп [1]:

– мистецтво ставити запитання "чому?". За твердженням Р. Крюгера, подібне запитання передбачає "раціональне запитання, засноване на роздумах та аналізі" [3]. Якщо застосовувати запитання "чому", це необхідно робити за допомогою спеціальних конструкцій. П. Лазарсфельд називає це принципом специфікації, який передбачає, що на таке запитання є два варіанти відповіді:

1) відповідь, яка спирається на "вплив", що передбачає дію;  
2) відповідь, яка базується на деяких бажаних "атрибутах" [4];  
– запитання до студентів, "що" і "як" вони відчувають з приводу теми, яка обговорюється. Відмічено, що часто студенти можуть описати власні почуття, коли обговорюють конкретне запитання або програму. Крім цього, вони "можуть запропонувати й можливі наслідки їх використання" [3].

**Використання відкритих та закритих запитань.** Найбільш очевидною рисою проведення фокус-групи можна вважати відкриті запитання, які дозволяють респондентам обирати напрямок відповіді.

Однак і для закритих запитань у фокус-групі є місце. Ближче до закінчення роботи в групі іноді більш виправдане звучення варіабельності відповідей. В цьому випадку необхідно зробити акцент саме на закритих запитаннях.

**Апеляція до пам'яті респондентів.** Орієнтує студентів на аналіз власного досвіду. Подібний акцент на минулих подіях підвищує надійність відповідей, оскільки в цьому випадку ми з великою імовірністю стикаємося з дійсно індивідуальним досвідом, а не з ситуативністю наявних намірів або з потенційними можливостями.

**Застосування простих запитань.** Найкращі запитання для фокус-груп мають бути простими за постановкою. Коли учасники отримують такі запитання, вони легко й правильно їх розуміють і, відповідно, готові швидко запропонувати адекватну відповідь.

**Використання прикладів.** Незважаючи на те, що приклади породжують ідеї, їх застосування створює можливість обмеження міркувань респондентів. Якщо в процесі заняття по методу фокус-групи все-таки пропонуються приклади, бажано це робити після того, як учасники сформулюють власну позицію з пропонуванних запитань.

Однак буквальне використання детального списку запитань у фокус-групі малоімовірне. Однією з головних особливостей та переваг роботи у фокус-групі є побудова атмосфери взаємодії. Викладач у процесі створення такої взаємодії має добре відчувати групу, уміти налаштуватися на неї й, відповідно, коригувати запитання.

Запитання й формулювання, заготовані заздалегідь, не можуть передбачити всіх можливих ситуацій, які виникають протягом заняття, тому детальний перелік запитань є основою заняття. Проте чітке його дотримання, відсутність орієнтації на ситуацію та наявність певної імпровізаційності може порушити атмосферу заняття і, відповідно, завадити його ефективності.

Незалежно від вибору викладачем плану проведення фокус-групи (топік-гайд чи детальний план), необхідно знати про різноманітні класифікації й стратегії розташування запитань в межах заняття. У сучасній науковій літературі існують різні точки зору як на підстави для класифікації, так і на бажані стратегії послідовності запитань.

**Стратегії розташування запитань.** С. Белановський розглядає спосіб структурування у двох варіантах. Частіше практикується "пряма воронка", коли дискусія починається з більш широкої, загальної теми і поступово переходить до більш конкретних запитань. "Зворотня воронка" передбачає спочатку конкретні висловлювання з наступним розширенням рамок обговорення [5].

Детальну характеристику запитань для фокус-групи наводять у своїх роботах Н. Богомолова й Т. Фоломєєва. Зокрема вони виділяють розроблену Дж. Геллапом п'ятиступеневу послідовність запитань, яка стимулює інтенсивність думок та позицій респондентів:

- 1) ступінь усвідомлення проблеми;
- 2) вільні думки;
- 3) специфічні відношення;
- 4) причини цих відношень;
- 5) інтенсивність цих відношень [6].

З точки зору важливості, за Х. Уїтлі, запитання можуть бути основними, спрямованими, перевірочними або уточнюючими, а також "еозособистісними", фактологічними й організаційними [7].

Існуючі стратегії проведення фокус-груп передбачають певний порядок побудови запитань [1].

**1. Загальні запитання перед конкретними.** Починаючи з загальнооглядових модератор переходить до більш вузьких, спеціальних питань.

**2. Позитивні запитання перед негативними.** Якісна стратегія передбачає роботу з обома полюсами досвіду учасників: позитивним та негативним. Фокус-група працює більш ефективно, якщо починати з працювання позитивних моментів.

**3. Відкриті запитання перед закритими.** Зазвичай відповіді в групі ґрунтуються на нещодавній досвід чи враження, тому, після окреслення теми, модератор може запропонувати кілька прикладів для коментарів. Після обговорення теми в цілому, потрібно запропонувати ключові поняття та дізнатися думку учасників, а також уточнити, що вони вважають найбільш значимим у обговорюваній темі.

**4. Правило пріоритету: думки учасників передусім.** Доцільно на початку запропонувати учасникам визначити власні категорії із запропонованої теми, перед ознайомленням з підходами, прикладами й стратегіями, які вже існують. Це запобігає потраплянню учасників під вплив вже існуючих підходів, розвиває творче мислення та креативність.

**5. Послідовність запитань.** Окрім загальних рекомендацій існують і більш диференційовані прийоми побудови послідовності запитань у фокус-групі. Крюгер виділяє наступні:

- 1) ознайомлювальні;
- 2) ввідні;
- 3) перехідні;
- 4) основні;
- 5) заключні [1].

**Ознайомлювальні запитання** використовуються на початку роботи фокус-групи (звичайно в межах 30 секунд). Головне їх призначення – створити в учасників почуття спільності й відповідальності.

**Ввідні запитання** дозволяють учасникам відчувати себе в матеріалі /або надають їм можливість звернутися до власного досвіду у зв'язку з темою, що обговорюється. Вони акцентують увагу на проблемі.

**Перехідні запитання** на відміну від ввідних дозволяють заглибитися в тему та забезпечують необхідну узгодженість учасників групи.

**Основні або ключові запитання** забезпечують отримання або обговорення центральної інформації і є основними в роботі фокус-групи. Для модератора принципово чітко розуміти, які запитання є основними, для того, щоб забезпечити їх максимальне обговорення за прийнятний час.

**Заключні запитання** ставлять перед завершенням роботи, спонукаючи учасників ще раз звернутися до суттєвих моментів обговорення. Виокремлюють наступні види заключних запитань: *оглядові, узагальнюючі й завершальні*. Мета цих запитань – впевнитися у тому, що жоден з важливих моментів обговорення не випущений з уваги.

З точки зору функцій можна виділити й інші типи запитань, які доцільно використовувати в роботі фокус-груп [1].

**Уточнюючі запитання** – ефективна технологія, яка допомагає зрозуміти "дійсне" значення висловлювання.

**Продовжуючі запитання**, на відміну від уточнюючих, готуються завчасно, часто мають форму "якщо..., то....", де перша частина несе певну ідею, а друга дозволяє учасникам її розвинути.

**Незаплановані запитання.** Іноді ідея запитання, яке не розглядалося при складанні плану, виникає в процесі роботи фокус-групи. Такі запитання часто виявляються цінними, проте їх варто притримати до кінця роботи, бо вони можуть змінити напрямок обговорення.

При розробці тем та запитань для роботи у фокус-групі необхідно враховувати й деякі обмеження [1].

Наведений огляд підтверджує провідну роль запитань як основного методичного прийому проведення заняття за педагогічною технологією фокус-групи.

Аналіз професійної літератури свідчить, що не існує повного переліку методик, використання яких можливе у фокус-групах. Метод "фокус-група" дає можливість організувати специфічно неординарне спілкування викладача та студентів у навчальному процесі, тому що ситуація може бути задана лише частково, здебільшого вона визначається індивідуальними особливостями учасників і характером уже сформованих стосунків у студентському колективі.

У процесі занять за методикою "фокус-група" у студентів формується здатність виконувати роль суб'єкта проблемної ситуації, набувається досвід роботи в групі, навички професійної діяльності, необхідні для роботи в реальних умовах. Навички й уміння вчителя початкової школи значною мірою забезпечуються його професійною компетентністю, а це, в свою чергу, дозволяє рефлексувати й долати притаманні кожній людині егоцентризм і соціокультурні переваги, відмовлятися від підсвідомих оцінних суджень та стереотипів у сприйнятті поведінки та оцінки, що висловлюють учасники групової роботи. Отже, за такого підходу формуються соціально-громадянська та комунікативна компетентності.

На заняттях за технологією фокус-груп можуть застосовуватися: інтерактивний метод "Аналіз ситуації", спрямований на формування методичної, культурної, креативної, комунікативної та естетичної компетентності; рольова гра "Вчитель майбутнього...", в процесі якої студентам надається завдання визначити серед присутніх претендента на вання "Вчитель майбутнього" і аргументувати свій вибір тощо.

Така організація навчальної діяльності впливає на розвиток когнітивного, мотиваційно-ціннісного компонентів та формування психолого-педагогічної, культурної та життєвої компетентності майбутнього фахівця.

Отже, використання педагогічної технології фокус-груп при плануванні практичних занять з музично-теоретичних дисциплін дозволяє краще виявити знання та існуючі проблеми з певних тем, а практичний досвід свідчить про ефективність діалогічної взаємодії, дискусійного обговорення пропонує педагогічних та творчих запитань, ситуацій та проблем, ділових й навчально-ділових ігор у формуванні підготовки майбутніх учителів початкової школи.

#### Література

1. Krueger R.A. Developing Questions for Focus Groups: Focus Group Kit / R.A. Krueger. – Thousand Oaks: Sage Publications, 1998. Vol. 3.
2. Debus M. Handbook for Excellence in Focus Group Research / M. Debus. – Washington, DC: Academy for Education Development, 1986.
3. Krueger R.A. Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research / R.A. Krueger. – Thousand Oaks: Sage, 1988.
4. Lazarsfeld P. The Art of Asking Why / P. Lazarsfeld. – N.Y.: The Advertising Research Foundation, 1986.
5. Белановский С.А. Метод фокус-груп / С.А. Белановский. – М.: Никколо-Медиа, 2001.
6. Белановский С.А. Методика и техника фокусированного интервью / С.А. Белановский. – М.: Наука, 1993.
7. Богомолова Н.Н. Фокус-группы как метод социально-психологического исследования / Н.Н. Богомолова, Т.В. Фоломеева. – М.: Магистр, 1997.
8. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.

Прищеп О.П.,  
викладач кафедри  
музичного мистецтва

#### ІНТЕНСИВНЕ НАВЧАННЯ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО Т.І. СМІРНОВОЇ

Утвердження нової освітньої парадигми, сформульованої у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) (1994 р.) та Національній доктрині розвитку освіти України (2001 р.) ставить перед учителями завдання підвищення свого професійного рівня й методичної компетентності. Їх реалізація передбачає запровадження сучасних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень, спрямованих на збагачення знань та вмінь майбутніх учителів і орієнтованих на різні кваліфікаційні рівні. Ця проблема особливо актуалізується при підготовці вчителів музики, оскільки їх діяльність має на меті залучення підростаючого покоління до глибокого пізнання музичного мистецтва та спілкування з його кращими зразками у різних видах діяльності.

Питанням удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах присвячена значна кількість дослідницьких робіт у галузі психології та педагогіки (А. Алексюк, Г. Бал, В. Безпалько, В. Гінацинський, С. Гончаренко, В. Загвязинський, І. Зязюн, О. Пехота, М. Поташнік, В. Семінченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Г. Щукіна). Багатоаспектність проблеми професійної підготовки вчителя музики розкривається в роботах Е. Абдуліна, Л. Арчажникової, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Рапацької, О. Ростовського, О. Рудницької, Н. Тимошенко, О. Щолокової та ін. Зокрема, вченими розглядаються питання методичної спрямованості викладання окремих фахових дисциплін (О. Апраксина, Л. Арчажникова, Л. Василенко, Р. Джердimalієва, З. Йовенко, І. Немикіна, Г. Ципін, В. Яконюк та ін.).

Сьогодні залишається актуальним питання активного використання сучасних педагогічних технологій у процесі навчання, вивчення, систематизації, узагальнення й переосмислення досвіду роботи вчителів-новаторів, розробки нових педагогічних методів та новітніх педагогічних технологій.

Існує проблема щодо розбіжностей у розумінні терміну "педагогічна технологія". Це в першу чергу пов'язано з неспецифічним для педагогіки поєднанням двох дефініцій. Тут за основу взяті відносно нові для педагогіки поняття "технологія" і новий "технологічний" підхід до аналізу і проектування педагогічних процесів.